

Ulven i fårakläder som blev en bagge - och andra tallbarrsekologiska historier

Det blev en oväntad konvalescenssommars utan resor och entomologiska expeditioner, så jag fick finna andra former för de livsnödvändiga insektsaktiviteterna. Jag bara hängde exkursionsväskan på axeln och strosade ut i närnaturen utan mål och avsikter, öppen för allt jag kunde råka på. I tanken fanns då begreppet ”entomologi in situ” som vännen Peter uppfunnit som signum för sin lösning på ett rullstolsbundet liv. För mina långsamma och planlösa turer fann jag bara ett talande begrepp: ”incidental entomology”. Man får se vad som händer, vad man råkar på, och utforska det. Det visade sig vara en givande och spännande strategi.

Det råkade bli tallbarr av vår svenska *Pinus silvestris* som blev den ekologiska nisch där jag gjorde mängder av nya erfarenheter. Friska, saftiga tallbarr finns ju särskilt på ungtallar och då har man ju scenen i ögonhöjd, utan ansträngning. Och en dag hittade jag plötsligt en konstig krabat på friska tallskott: en 5-6 mm lång larv täckt av en flockig, fluffig och fet päls som liknade veckad bomull. Den svarta larvkroppen därunder skymtade bara, och då särskilt vid huvudet som var försett med skarpa, bitande mundelar. Pigg och snabb var den också, ett uppenbart rovdjur, en ulv i fårakläder!

Vad var detta, och vad skulle det bli? Frågan krävde svar så jag tog hem larven för kläckning. Men vad levde den på? Tanken gick till löss i någon form. Jag tänkte på guldögonsländorna, fam. *Chrysopidae* i Neuroptera, vars larver kallas ”bladluslejon” och har för vana att maskera sig med offrens skinnrester travade på ryggen. Jag såg inga tydliga bytesdjur på tallkvisten ifråga så efter ett par dagar då larven fortsatt vara aktiv och jagat förgäves bland tallbarrren hämtade jag hem små grankvistar med läckra ananasgaller av den mindre granbarrlusen *Adelges laricis* Vallot 1836, klöv dem mitt itu och serverade. Inom en halv minut var larven där och åt för fullt av lössen. Inom en vecka förpuppade den sig. Då hade jag hittat två till på en tallkvist. De nya larverna förpuppade sig snart utan utfodring. Förpuppningen skedde under det tjocka vaddtäcket som sprack upp vid huvudet och på framryggen och avslöjade en blankbrun puppa. Lösningen på mysteriet kom två veckor senare då pupporna kläcktes till 3 mm stora, helsvarta, runda, gyllenhåriga nyckelpigor! En *Scymnus*-art alltså, svart talldvärgpiga, *Scymnus nigrinus* Kugelann 1794. Ny bekantskap för mig. I Reitters Fauna Germanica läser jag om dessa typiska *Scymnus*larver att täcket på ryggen är en exkretorisk påbyggnad. Dess funktion fortsätter jag att undra över: både mekaniskt och kemiskt skydd? Och om den vill likna något annat – vad då? Dess vita ludd lyser ju när den lubbar omkring på det tallbarrsgröna.

Svart talldvärgpiga, *Scymnus nigrinus* imago och larv.
Illustrationer Peter Wärmeling

Hartsgall på ungtall.

Tallbarrsnischen var upptäckt och spaningarna fortsatte under alla dagars strosande. Se där satt millimetersmå, vita, ovala kokonger enstaka på tallbarr! Redan samma kväll började de kläckas hemma i insektskontoret och ut kom små vackert orangefärgade gallmyggor, tallgallmyggor, *Cecidomyia pini* De Geer 1776. Deras angrepp på tallskotten syns som kådiga sår längst ut på kvisten vid basen av barrkvasten. Först på våren lämnar de sina övervintringsplatser i en ficka under barken på det årsskott de gnagt på och kryper ut på ett tallbarr där de spinner en kokong. Det var den jag hittade. Alla gallmyggor är inte gallbildare!

En av mina gallmyggekongor förblev okläck och jag blev misstänksam på dess öde och invånare. Mycket riktigt, efter sex dagar kläcktes en mm-stor parasitstekel, som visade sig vara en *Eurytoma*-art ur familjen *Eurytomidae*, kragglanssteklar, där de flesta är parasiter på gallbildande insekter. Roligt när det stämmer!

En dag satt på ett tallbarr två andra små runda bladluslika kryp, som bakifrån envist attackerades av en liten

parasitstekel. Lössen försvarade sig med våldsamma kast av bakkroppen hit och dit, och hela sällskapet var så upptaget av kampen att jag utan svårighet kunde trä ett rör över barret och djuren. Hemma under mikroskopet finner jag att detta är tallbarrlöss, en grupp jag inte var bekant med tidigare. Vi har tre arter i Sverige, men dagens fångst går lätt att bestämma till den gråbruna, svartprickiga, håriga arten *Schizolachnus pineti* (Fabricius, 1781). Den lilla parasitstekeln visar sig tillhöra den stora familjen (nästan 3000 arter) brokparasitsteklar, *Ichneumonidae*, igenkänd bland annat genom det karaktäristiska hästhuvudet i vingnervaturen. ”Ickarna” har många stora arter men denna var sannerligen liten.

Redan tidigt på säsongen hade jag på ungtallarna på en gammal ruderatmark, en för länge sedan utfylld plåtå i skogskanten, upptäckt talrikt med några mm långa, vita, halva musselskal på årsskottens barr. De satt gärna inkilade i barrparets klyka och såg allt annat än levande ut. Men under mikroskopet avslöjades de som Löws tallsköldlus, *Leucaspis loewi* Colvee 1882, familjen pansarsköldlöss, *Diaspididae*; den kände jag inte heller till förut. Fördelen med sköldlöss är bland annat att de sitter kvar där man hittade dem. Och plötsligt mindes jag att jag på vissa av tallarna med *Scymnus*-larverna också hade sett dessa sköldlöss. Där hade vi kanske bytesdjuren – förutom tallbarrlössen. På sköldlössbarraren satt då också en ärtstor, uppblåst ballong, en kokong eller ett skinn av någon varelse, mer liknande en tallbarrlus än något annat. Den fick bida sin tid i ett rör hemma och efter veckor kläcktes så en liten parasitstekel av familjen pysslingsteklar, *Ceraphronidae*, med den karaktäristiska Mercedesstjärnan på thoraxryggen. Längre än så var det inte lönt att försöka bestämma djuret, ty det lär inte längre finnas någon i världen som behärskar familjen.

Egentligen hade tallbarrsutforskningen börjat redan på vintern då jag tog hem ett antal hartsgaller för kläckning. Dessa typiska kådiga knölar på perifera ungtallgrenar har jag ju sett ända sedan min entomologiska barndom, men dess invånare och upphovsmän hartsgallvecklaren *Retinia resinella* (Linnaeus 1776) hade jag aldrig sett. Men nu på vårkanten kläcktes de i ett större antal ur kådklumparna – och minsann var det en tallgallmygga *Cecidomyia pini* med där också. Förmågan att leva i kåda med dess fientliga fysiska och kemiska miljö delas förutom av denna fjäril endast av tvåvingar ur familjerna gallmyggor, blomflugor och rotflugor med några arter vardera. Ett anmärkningsvärt resultat vid kläckningen av dessa hartsgaller var att inte en enda parasitstekel dök upp. Det händer nästan aldrig vid kläckningar. Kanske är kådfodralet och kådmiljön ett så effektivt skydd. Jag har också genom åren förundrats över att inga fåglar tycks ha upptäckt dessa skafferier, men här på denna lokal upptäckte jag faktiskt en upphackad hartsgall. Eftersom hartsgallvecklarens larver har en tvåårig utveckling hade jag tur som fick se fjärilarna breda ut sina centimeterlånga brokiga vingar just detta år.

Ur de kläna kvistarna med hartsgaller kröp också fram 4 mm långa, svarta, trubbnosiga vedvivlar, *Rhyncolus ater* (Linnaeus 1758) vilket överraskade mig.

Så här kan det gå för en entomolog när han är ute och inte har något ärende. Det är spännande nästan jämt.

Ingemar Struwe

Körsbärsflugan

Flugan lägger bara ett ägg i varje bär = en larv i varje körsbär. Innan de har hunnit påverka själva fruktköttet, så ... “tittar jag inte så noga”. Bären är så goda, och jag är så glupsk

*Körsbärsflugan, blyg en som förgätmigej
är en himla vacker tjej
Men skönhet bedrar
ej ett bär finns kvar
När denna lilla körsbärnsörd
gjort slut på hela min körsbärsskörd.*

Anne-Marie Björn

